

Prilozi za katalog skulpture 17. stoljeća u Istri

Zajec, Vlasta

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 191 - 196**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:395156>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-09**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Prilozi za katalog skulpture 17. stoljeća u Istri

Drvena skulptura 17. stoljeća u Istri još je uvijek stručnoj javnosti nedovoljno poznat segment naše baštine koji se u usporedbi s istovrsnom građom u ostalim područjima Hrvatske ističe brojnošću i raznovrсношću sačuvanih primjeraka. Uz razmjerno malen broj kvalitetnih djela, velik dio tog korpusa čine djela osrednje i rustične kakvoće te neizrazitih stilskih obilježja. Vrlo malen broj datiranih kipova, oskudnost arhivskih izvora te pretežno provincijalan, a dijelom i pučki karakter djela znatno ograničavaju mogućnosti njihova datiranja i određivanja autorstva. Mnoge od ovih kipova moguće je povezati u skupine na temelju srodnih tipoloških i oblikovnih rješenja. Na izabranim primjerima jedne takve, u literaturi dosad neprepoznate skupine kipova, sačuvane na prostranom području nekadašnje pulske biskupije, prikazat će se problemi određivanja obrisa djela pojedinih majstora i radionica te njihova razlučivanja od tipološki srodnih radova drugih majstora nastalih uporabom istih ili srodnih predložaka. Riječ je o jednoj od najvećih skupina drvenih kipova 17. stoljeća u Istri koja broji više od osamdeset sačuvanih primjeraka. Budući da se u Župnoj crkvi sv. Lovre u Premanturi, na krajnjem jugu Istre, nalaze čak četiri oltara čija se skulptura prema svojim obilježjima može uvrstiti u ovu skupinu, nazvali smo je *premanturskom skupinom*.

Figure ove skupine nose karakteristična fizionomijska obilježja: razmjerno krupne oči rubljene zadebljanim kopcima, velik, u vrhu najčešće koso podrezan, prćast nos te snažno plastički istaknutu nadusnicu i gornju usnicu. Većina ima istaknute velike uši ispred kojih je kod svih ženskih, ali i kod više muških figura, ispušten kratak i plastički istaknut pramen kose. U raščlambi draperije učestalo se primjenjuje motiv poluovalnih konkavnih nabora uz potkoljenice, a u brojnim primjerima uočavamo motiv trostruko preklapljenog kraja prednjeg dijela plašta čiji rubovi tvore izlomljenu »S« liniju. Uočava se i isti repertoar gesta te u mnogim primjerima karakteristično oblikovanje šaka s nadutim nadlamicama i splošnjenim prstima.

Jedini izravno datiran oltar u skupini je oltar Gospe od Ružarija u Crkvi sv. Jurja u Boljunu, naselju na zapadnim obroncima Učke — u tekstu vizitacije zabilježeno je da je izrađen 1651. godine.¹ Prema navodima iz istog izvora možemo pretpostaviti da je glavni oltar u boljunskoj crkvi, koji prema obilježjima skulpture također pripada ovoj skupini,

podignut nedugo nakon 1658. godine.² U oblikovanju skulpture tih oltara prepoznajemo prethodno nabrojena karakteristična fizionomijska obilježja i načine drapiranja, ali zamjećujemo i osobit način stilizacije: modelacija je vrlo tvrda, stilizacija nabora naglašeno geometrizirana, a ističe se i učestali motiv žljebastih nabora, nastalih jednostavnim, gotovo jednopoteznim urezima dljmeta koji se, uglavnom arbitrarno raspoređeni i lišeni prikazivačke funkcije, ističu nesvakidašnjom ogoljelošću drvorezbarskog postupka.³ Kipovi obaju oltara međusobno su vrlo slični pa se može zaključiti da je riječ o djelima istog majstora. Unatoč vremenskom razmaku od desetak godina između nastanka oltara, u njegovom se izričaju ne zamjećuju ni oblikovni niti stilski pomaci. Riječ je o naglašeno provincijalnoj, a dijelom i pučki obojenoj interpretaciji renesansne i manirističke kiparske tradicije. Dok u izduženosti Bogorodičine figure prepoznajemo daleke odjeke manirizma, masivni zvonoliki obrisi ostalih svetaca te ogrubjele fizionomije dovedene u pojedinim primjerima do karikaturalnosti⁴ svjedoče o dominaciji rustičnijih ideala, upućujući na utjecaje srednjoeuropske kiparske tradicije. U tom smjeru pokazuju i oblici arhitekture glavnog boljunskog oltara s konzolno nošenim krilnim dijelovima oltarnog nastavka, karakterističnim motivom srednjoeuropske oltarističke tradicije. Iako prepoznatljiviji, utjecaji sjevernjačkog izričaja ne prevladavaju već se, kao što je to nerijetko slučaj s djelima istarske umjetničke baštine, isprepliću s elementima mediteranske kiparske i oltarističke tradicije. Istovrsne stilske oznake određuju i ostala djela *premanturske skupine*.

Skulptura glavnog oltara u Crkvi sv. Lovre u Premanturi, na drugom kraju Istre, svojim obilježjima također pripada ovoj skupini. Oltar je 1659. godine vizitator zabilježio kao još neposvećen.⁵ Arhitekturom i ornamentikom vrlo je sličan boljunskom oltaru Ružarije: riječ je o trodijelnim oltarnim nastavcima s većom nišom u sredini, zaključenim prekinutim zabatom i edikulom smještenom u širini srednjeg parapeta, s okomito simetrično organiziranim ornamentom rimskog akantusa na tijelima stupova s prstenom te rozetnim nizom na konveksno profiliranoj friznoj gredi. No, u oblikovanju skulpture, uz opće sličnosti, zamjećuju se razlike u usporedbi s boljunskim primjerima. U usporedbi s boljunskom Bogorodicom s Kristom — krute, frontalno postavljene figure, pretilog lica s duboko utisnutim rupicama u obraze i bradu, lutkasto razrogačenih očiju i arhajskog osmi-

jeha — premanturska Bogorodica, blago u dubinu ukošenog gornjeg dijela tijela, u stranu izvijenih na molitvu skupljenih ruku i poluspuštenih vjeđa — ističe se kao dorađenije i manje rustično rješenje. Istovrsne razlike zamjećujemo i uspoređujući ostale kipove tih dvaju oltara — primjerice između kipa sv. Dominika s boljunskog oltara Ružarice i kipa sv. biskupa s premanturskog oltara. Upućuju li te razlike na ruku drugog, unekoliko vrsnijeg majstora koji se poslužio istim predlošcima kao i boljunski majstor ili je možda riječ o ranijim djelima istog majstora čija se manira u boljunskim radovima znatnije rustificirala, nije moguće sa sigurnošću procijeniti.

Na srodne predloške oslanja se i majstor koji je izradio kipove za oltar sv. Flora u istoimenoj crkvi u Pomeru, naselju nedaleko od Premanture.⁶ Impostacijom, tipom glave i raščlambom draperije. kip sv. Stjepana s tog oltara vrlo je sličan kipu sv. Lovre na glavnom oltaru u Premanturi, no pojednostavljenija i nespornazumi u prikazu pokreta određuju ga kao skromnije ostvarenje. Za razliku od unazad i bočno okrenute glave sv. Lovre, sv. Stjepan glavu okreće samo u stranu, ne naginjući se u dubinu, umjesto dinamične ravnoteže ispružene ruke i u suprotnu stranu okrenute glave premanturskog sveca, pomerski svetac glavu i ispruženu ruku okreće u istom smjeru, a nastojeći pokretom draperije stvoriti dojam pokreta figure, majstor pomerskog kipa donji četverokut na dalmatici nelogično pomiče udesno.⁷ Pitanje je li riječ o manje uspjelom djelu majstora premanturskih kipova ili o djelu nekog drugog majstora koji se ugledao na radove u obližnjoj Premanturi, možda potaknut i zahtjevom naručitelja, i ovdje ostaje otvoreno.

Vraćajući se glavnom oltaru u Premanturi, valja istaći da su kipovi u zoni retabla tog oltara zamjetno bolje kakvoće od kipova u njegovom zaključnom dijelu. Riječ je o odnosu kakav često zamjećujemo na drvenim oltarima 17. stoljeća u Istri — skulpturi zaključnog dijela oltarnog nastavka, zbog veće udaljenosti od oka promatrača, nerijetko se posvećuje manja pozornost — oblici su pojednostavljeni i shematizirani, a izrada grublja i površnija. Znatnija razlika između kipova u zoni retabla i kipova u zoni zaključka premanturskog glavnog oltara može se tumačiti kao posljedica majstorova površnijeg pristupa zadatku u zoni zaključka, ali i kao rezultat angažmana drugog, slabijeg majstora. U prilog drugoj pretpostavci ide činjenica da na oltarima Pohođenja i sv. Antuna Padovanskog u istoj crkvi u Premanturi nalazimo kakvoćom ujednačenu skulpturu retabla i zaključka koja je simplificiranom obliku, plitkom modelacijom i slabom kakvoćom izrade najbližnja upravo skulpturi zaključnog dijela glavnog oltara. Poput glavnog premanturskog oltara i ti oltari ukazuju na vezu s Boljunom — s glavnim oltarom u boljunskoj crkvi oni dijele motiv spiralno uvijenih lisnih vitica na friznoj gredi te specifičan ornamentalni motiv koji nalikuje grozdu umetnutom u vitičastu cvjetnu čašku — u Istri takav motiv nalazimo, u pojednostavljenoj i plastički naglašenijoj varijanti, još samo na oltaru Gospe od Ružarija u Premanturi.

U bočnim dijelovima premanturskog oltara Ružarice zamjećujemo izolirane motive hrskavične ornamentike, što suge-

rira njegovu nešto kasniju dataciju u odnosu na dosad prikazane oltare. U oblikovanju njegovih kipova ponovno zamjećujemo specifičnosti koje ih razlikuju od prethodnih primjera. U usporedbi sa svećanim i hijeratičnim figurama Bogorodica na glavnom oltaru u Premanturi i na oltaru Ružarice u Boljunu, prikaz sjedeće Bogorodice s Kristom u srednjoj niši tog oltara, koja, pogleda svrnuta prema vjerniku, pridržava razigrano dijete na krilu, odlikuje prisniji i topliji ugođaj. Od njih se razlikuje i srcolikim obrisom mladenačkog lica te izražajnošću krupnih očiju istaknutih napetim lukom visoko postavljenih obrva. Kip mladog sveca nesačuvanih atributa na istom oltaru, zdepastih proporcija i bucmaste glave, s obrazima utisnutim uz krajeve usana, čime je stvoren dojam nasmiješena lica, odiše vedrinom i životnošću pučki obojenog rada, razlikujući se od strogih i hladnih fizionomija dosad prikazanih skulptura ove skupine. U bližjoj okolici Premanture nalazimo nekoliko kipova svetica koje fizionomijama izrazito nalikuju Bogorodici od Ružarija: riječ je o kipu sv. Foške u Župnoj crkvi Pohođenja Marijina u Pomeru, kipu svete u Župnom stanu u Medulinu, kipu sv. Lucije u medulinskoj Crkvi Majke Božje od Zdravlja i kipu Bogorodice Bezgrešne u sakristiji Župne crkve u Medulinu, koji se izvorno nalazio u središnjoj niši medulinske Crkve sv. Foške. Nizu treba pridružiti i nesačuvan kip svete, vjerojatno sv. Foške, koji se nalazio na istom oltaru u crkvi sv. Foške u Medulinu. Sve su te figure iznimno izduženih proporcija i imaju sitna srcolika lica, a u usporedbi s prethodno prikazanim sveticama doimlju se ljupkije i elegantnije. Visok stupanj srodnosti između premanturskog kipa Bogorodice od Ružarija te kipova u Pomeru i Medulinu upućuje na zaključak da je riječ o djelima istog majstora.

Temeljem znatne sličnosti s kipovima premanturskog oltara Ružarice, ruci istog majstora možemo pripisati još nekoliko kipova. Poput Bogorodice, i muške figure na tom oltaru razlikuju se od prethodnih primjera istaknutim lukovima visoko uzvijenih obrva, naglašeno prćastim nosevima te geometriziranim obrisima kompaktnih brada. Primjere vrlo slično oblikovanih muških glava nalazimo na još nekoliko lokaliteta: Lobariki, udaljenoj dvadesetak kilometara od Premanture (kipovi sv. Flora i sv. Antuna Pustinjaka uz glavni oltar Crkve sv. Flora), Medulinu (kip sv. biskupa u župnom stanu koji se nalazio na već spomenutom oltaru u medulinskoj Crkvi sv. Foške) te Plominu (dvije figure starozavjetnih proroka s kosina zabata oltara sv. Antuna u župnoj crkvi).

Dok kod primjera skulpture dvaju boljunskih, triju premanturskih te pomerskog oltara ne nalazimo dovoljno jasnih pokazatelja za razgraničavanje rukopisa pojedinih majstora, kipove premanturskog oltara Ružarice te kipove u Medulinu, Pomeru, Lobariki i Plominu odlikuje visok stupanj homogenosti izričaja, što navodi na zaključak da je riječ o djelima istog majstora kojeg možemo imenovati *majstorom premanturske Ružarice*. Potenciranje veličine i plasticiteta očiju i noseva te naglašena stilizacija svetačkih brada licima njegovih figura daju izražajnost i sugestivnost koja nedostaje pomalo hladnim i rutinski izrađenim ostalim kipovima ove skupine.

Osim spomenutih, na nizu lokaliteta pulske biskupije nalazimo još primjera skulpture srodnih obilježja. Prikazanoj problematici oni ne donose ništa suštinski novo pa ih radi kratkoće ovom prigodom samo nabrajamo. Kip sv. Ane u Župnoj crkvi u Lanišću⁸ oblikovno je najsličniji kipu boljunske Ružarice, dok za ostale primjere možemo samo konstatirati uporabu srodnih predložaka — uz znatnije modifikacije i/ili naglašeniju rustifikaciju — riječ je o skulpturi drugog kata oltara sv. Franje u Župnoj crkvi sv. Jurja u Lovranu, kipu Bogorodice s Kristom iz Sv. Ivanca koji se čuva u zbirci Porečke biskupije, kipu Bogorodice na oltaru Crkve sv. Jurja u Letaju, kipu Bogorodice u Župnoj kući u Zamasku, kipovima oltara u Crkvi sv. Mihovila u Lovranskoj Dragi, kipovima oltara u Crkvi sv. Nikole u Goloviku te kipovima anđela lučonoša u Crkvi sv. Jurja »Starog« u Plominu. Dodajmo na kraju da skulpturu koja se svojim obilježjima uklapa u *premantursku skupinu* nalazimo i na jednom oltaru izvan Istre — oltaru Krštenja Kristovog iz Kapele sv. Ivana u Vrbniku na otoku Krku — prema svojim obilježjima ona je najsličnija skulpturi *majstora premanturske Ružarice*.⁹

Velik broj sačuvanih primjera ove skupine te činjenica da, s iznimkom Krka, u susjednim regijama ne nalazimo primjere srodne skulpture, ukazuje na aktivnost lokalnih, domaćih ili udomačenih majstora. Brojnost primjera te za istarske prilike 17. stoljeća razmjerno ambiciozni projekti poput velikim brojem skulptura napučenih višedijelnih oltarnih nastavaka u Premanturi i Boljunu otvaraju mjesto pretpostavci da je dio prikazanih djela proizvod jedne radionice. Ta je radionica možda lokalno i jednokratno angažirala različite pomoćnike, što bi moglo biti objašnjenje za uočene razlike u vrsnoći i načinima stilizacije. Ipak, zasad nije moguće preciznije ocrtati njezin doprinos i razlučiti ga od djela koja su proizvod lokalne tradicije.

Gotovo nerazrješiva pitanja autorstva i datacije postavljaju se, zbog već istaknutog nedostatka pisanih svjedočanstava i naglašenih provincijalnih i pučkih sastavnica ove građe, za najveći dio primjera drvene skulpture i oltara 17. stoljeća u Istri. Unatoč tomu, smatramo da vrijedi ustrajati u proučavanju i prezentaciji tih spomenika, budući da je riječ o djelima koja, s obzirom na mnogobrojnost i raznovrsnost sačuvanih primjera, predstavljaju važna svjedočanstva likovne kulture u Istri 17. stoljeća.

Bilješke

1

Visite arciducali fatte del anno 1658. Et Venete 1659., str. 141. Vizitator **A. Marcello** ovako ga opisuje: »Visitò L'Altar del Sant. mo Rosario, quale fu fabricato l'anno 1651. di legno intagliato, indorato, et statue di tutto rilievo. Ha suoi candelieri, et angeli dorati, et candelieri d'ottone; è consacrato, et viene mantenuto dalla Confraternita del Carmine, alla quale è incorporato.«

2

Visite arciducali..., nav. dj. (1), str. 141. Posjetivši Boljun krajem 1658. godine, vizitator je o glavnom oltaru napisao sljedeće: »Visitò L'Altar maggiore dedicato come si è detto à S. Giorgio; è con-

sacrato, et viene mantenuto dalla Confraternita di S. Giorgio, quale renderà conto. La Palla e vecchia, e pensano rinovarla.«

3

Vidi, na primjer, površinu škapulara Sv. Katarine Sijenske čiji je kip smješten u desnoj niši oltara Gospe od Ružarija.

4

Najizrazitiji primjer je fizionomija sveca u misnom ruhu čiji se kip nalazi u krajnjoj desnoj niši glavnog oltara u Boljunu — niskog čela, naglašeno dugih lukova obrva zadebljanih prema korijenu nosa, očiju rubljenih debelim kopcima, s dugačkim i snažno utisnutim borama koje se protežu od nosa pa sve do brade.

5

Visite arciducali..., nav. dj. (1), str. 277.

6

Izuzev reljefa Boga Oca u zabatu, svi kipovi s ovog oltara su ukrađeni, pa se opis temelji na fotografiji oltara iz fototeke Konzervatorskog odjela Uprave za zaštitu kulturne baštine u Rijeci, snimljene 1979. g.

7

Na vezu između premanturskog i pomerskog oltara upućuje i srodnost ornamentalnih motiva — uz uobičajeni motiv rozetnog niza na friznoj gredi, na oba oltara nalazimo ornament velikih listova koji optaču konzole ispod bočnih niša.

8

Kip se izvorno nalazio u Crkvi sv. Luke u Brgudcu.

9

Teško oštećena, skulptura vrbničkog oltara čeka obnovu u vodnjanskoj radionici Hrvatskog restauratorskog zavoda.

Summary

Vlasta Zajec

Contributions to a Catalogue of 17th Century Sculpture in Istria

Within the corpus of wooden sculpture of the 17th century in Istria it is possible to isolate several groups of sculptures that have similar typology and formation. Among them, one of the groups is unique in its high number of preserved sculptures and in its exceptional expressiveness. This example is used to show the problems of determining the outlines of works by individual masters and workshops, and of differentiating them from typologically related works (by other masters), created using the same or similar models.

Primjeri karakterističnih fizionomija: Premantura (1, 2) i Medulin (3), Boljun (4) i Premantura (5,6)

Premantura, Ž. c. sv. Lovre, kip Krista s oltara Pohođenja (7)
Boljun, Ž. c. sv. Jurja, kip Krista s glavnog oltara (8)

Boljun, Ž. c. sv. Jurja, kip sv. Katarine s oltara Gospe od Ružarija (9)

Boljun, Ž. c. sv. Jurja, kip Gospe od Ružarija s istoimenog oltara (10)

Premantura, Ž. c. sv. Lovre, kip Bogorodice s glavnog oltara (11)

Premantura, Ž. c. sv. Lovre, kip sv. Lovre s glavnog oltara (12)

Pomer, Ž. c. sv. Flora, kip sv. Stjepana s glavnog oltara (13)

Premantura, Ž. c. sv. Lovre, kipovi s oltara sv. Antuna Padovanskog (14 i 15)

Premantura, Ž. c. sv. Lovre, ornament na predeli oltara sv. Antuna Padovanskog (16)

Premantura, Ž. c. sv. Lovre, kip Gospe od Ružarija s istoimenog oltara

Premantura, Ž. c. sv. Lovre, kip sveca s oltara Gospe od Ružarija

Loborika, Župna crkva sv. Flora, kip sv. Antuna Pustinjaka

Medulin, Ž. c. sv. Agneze, kip Bogorodice Bezgrešne

Medulin, C. BDM od Zdravlja, kip sv. Lucije

Pomer, C. Pohođenja Marijina, kip sv. Foške

Medulin, župna kuća, kip sv. svetice